

Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki Alman Subaylarına Bakışı*

Views of the Mustafa Kemal Pasha, on the German Officers in the Ottoman Army During the First World War

*Uğur Üçüncü***

Özet

Birinci Dünya Savaşı uluslararası alanda, sonuçları itibariyle 20. Yüzyılın en etkili ilk küresel savaşıdır. Osmanlı Devleti bu Savaş'a Almanya, Avusturya ve Macaristan'ın yer aldığı İttifak Devletleri ile birlikte iştirak etmiştir. İttifak Devletlerinin en güçlüsü ise Almanya İmparatorluğu idi. Yapılan anlaşma ve sözleşmeler gereğince Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı ordusunda, Alman subayları askerlik, sağlık, mühendislik gibi farklı görevler yapmışlardır. Alman ve Osmanlı orduları Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletlerine karşı Osmanlı topraklarının değişik cephelerinde beraberce savaşmışlardır. Bununla beraber bazen Türk subaylarıyla anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda diğer İttifak devletler gibi Osmanlı Devleti de yenilgiye uğramıştı. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinden sonra Alman subayları bir ay içerisinde memleketlerine dönmüşlerdi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk subaylarının Alman subayları hakkındaki düşünceleri önemlidir. Savaş'ta bulunmuş önemli Türk subaylardan biri de Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun en önemli özelliği Alman subaylarını en fazla eleştiren Türk subayı olmasıdır. Bu çalışmada Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda hizmet eden Alman subaylarına bakışı devrin özellikle arşiv kaynakları, basını ve hatıraları merkezinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Alman Subayları, Osmanlı Devleti, Mustafa Kemal Paşa.

* Bu makale, 114K309 nolu "Birinci Dünya Savaşı'nda(1914-1918) Osmanlı Hizmetindeki Alman Subayları ve Savaş Sürecine Etkileri" başlıklı TÜBİTAK 1001 projesi desteğinde hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

** Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/Trabzon, elmek:ucuncu@ktu.edu.tr.

Abstract

The First World War was the most effective first global war at the end of the 20th century in the international arena. The Ottoman Empire participated with the Central Powers consisted of Germany, Austria and Hungary in in this war. The most powerful of the Central Powers was the Germany Empire. German officers served the different fields such as military, health care and engineering, according to the Ottoman Empire and the German Empire's treaties and agreements in the Ottoman Army during the First World War. The German and Ottoman armies fought together against the Allied Powers on the different fronts of the Ottoman territories in the First World War. However, sometimes they disagreed with the Turkish officers. The Ottoman Empire was defeated like other Central states in this war. After The Armistice of Mudros on October 30, 1918, German officers returned to their homeland within a month.

The thoughts of the Turkish officers were important about the German officers in the First World War. Mustafa Kemal Pasha was one of the important Turkish officers in the war. The most important feature of Mustafa Kemal Pasha was the most criticized the German officers. In this study, views of the Mustafa Kemal Pasha, on the role of the German officers served in the Ottoman Army in the First World War, will be enlightened according to the main sources such as especially the archival documents, the newspapers, memories of the period.

Keywords: The First World War, the German Officers, the Ottoman Empire, Mustafa Kemal Pasha.

Giriş

Balkan Savaşı'nda hezimete uğramış olan Osmanlı Devleti 20. yüzyılın ilk dünya savaşına iştirak etmişti. Bu süreci Enver, Talat, Cemal Paşaların liderliğindeki İttihat ve Terakki Hükümeti yönetmişti. Osmanlı Kabinesi Savaş öncesinde harbe kimin yanında girileceği konusunda tam anlamıyla fikir birliği içerisinde olmamıştı. Enver Paşa ve Talat Bey Almanya'nın yanında Savaş'a girme düşüncesindeyken Kabinenin diğer vekilleri ve İttihat ve Terakki Fırkasının Genel Merkez üyelerinin bir kısmı aynı fikri taşımamıştı.¹ İlk temaslar Fransa, İngiltere ve Rusya ile yapılmıştı.² Fakat olumlu sonuç alınamamıştı. Öte yandan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin parasını ödediği Sultan Reşat ve Sultan Osman adlı 1850 tonilatoluk iki torpido destroyerini de teslim etmeyi reddetmişti.³ Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri blokuna katılmak için yaptığı

¹ Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre Yay., İstanbul 2013, s. 39.

² Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.3, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s. 27.

³ BOA, HR.MA, 1105/41.

teşebbüslerin gerçekleşmemiş olması Osmanlı Hükümetini ister istemez Almanya tarafına sürüklemişti.⁴ Osmanlı Hükümeti, 22 Temmuz 1914'te ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve II. Wilhelm'in isteği üzerine iki devlet arasında görüşmeler 27 Temmuz'da İstanbul'da başlamıştı.⁵ Görüşmeler sürerken önce Sırbistan ve Avusturya ardından, İtilaf ve İttifak Devletlerinin birbirlerine harp ilanlarıyla Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Savaş devam ederken 2 Ağustos 1914'te Almanya-Türkiye İttifak Antlaşması⁶ Tarabya'da Türk tarafından Said Halim Paşa, Alman tarafından Hans Freiherr von Wangenheim tarafından imzalanmıştı⁷.

Antlaşma gereği Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmiş olan Almanya'nın yanında harbe girmesi gerekmekteydi. Osmanlı Hükümeti, bunu yapmamış, sadece antlaşmayı imzaladığı gün genel seferberlik kararı almış⁸, 17 Ağustos 1918'de ise tarafsızlığını ilan etmişti.⁹ Bununla beraber Ağustos'un ilk haftasından itibaren vuku bulan gelişmeler ve Almanya'nın çabaları Osmanlı Devleti'ni Savaş'a sürüklemişti. Akdeniz'de İngiliz Donanmasının takibine uğrayan SMS Goeben ve SMS Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustos'ta Çanakkale'ye sığınmıştı. Tarafsız olan Osmanlı Devleti'nin bu iki geminin silahlarını sökmesi ve personelinin de gözaltına alması gerekmişti. Fakat böyle olmamış, Osmanlı Devleti gemileri satın aldığını ilan etmiş, gemilere Türk bayrağı çekerek tayfalara fes giydirmişti. Goeben'e Yavuz ve Breslau'ya Midilli adları vererek Osmanlı Donanmasına katmıştı.¹⁰

Almanya, bu gelişmelerden sonra Osmanlı Hükümetine bir an önce Savaş'a girmesi için baskı yapmaya başladı. Oysa Osmanlı Hükümeti üyelerinin büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin hazırlıklarını tamamlamadan Savaş'a girmesini istememişlerdi. Bu nedenle çeşitli askerî ve malî bahanelerle süreç uzatılmaktaydı. Eylül ayına gelindiğinde Almanya Fransa'da Marn Cephesini yaramamıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Savaş'a girmesi için Alman baskıları daha artmıştı.¹¹

Donanma Kumandanlığına getirilmiş olan Amiral Wilhelm Souchon askeri talim gerekçesiyle Osmanlı Donanmasını Karadeniz'e çıkarmak için tekliflerde

⁴Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Alkım Yay.,12. Baskı, Ankara(Tarihsiz) s.108.

⁵ *A.g.e.*, s. 108.

⁶ Antlaşma maddeleri için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.2, K.4, Ankara 1952, s.642-643; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yay., 9. Baskı, İstanbul 2013, s. 597.

⁷ Klaus Wolf, Gelibolu 1915, *Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı*, Çev.Eşref Bengi Özbilen, İş Bankası Yay., İstanbul 2014, s. 67-68.

⁸ BOA, HR.SYS, 2097/1.8, lef. 28-29.

⁹ BOA, DH.ŞFR, 44/29.

¹⁰ Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarih*, s. 109-110.

¹¹ *A.g.e.*, s. 110.

bulunmuştu. Onun Karadeniz'e çıkmak ısrarı gerek Başkumandan Vekili Enver Paşa gerek Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa tarafından birkaç defa reddedilmişti.¹² Özellikle Cemal Paşa, Amiral Souchon'un Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ni Savaş'a sokabilecek girişimlerde bulunabileceği endişesi taşımıştı.¹³ Endişesini, bildirdiğinde Enver Paşa, iki geminin Karadeniz'e çıkmasını engellemeye devam edemeyeceğini, Amiral'in birçok haklı askeri sebepler ileri sürdüğünü ifade etmişti.¹⁴

Amiral Souchon'un Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na götüren eylemi şöyle gelişmişti: Amiral Souchon 14 Eylül 1914'den itibaren talim yapma gerekçesiyle Karadeniz'e çıkma emrini Bahriye Nezaretinden talep etmişti. Yavuz zırhlısından Bahriye Nezaretine çektiği 14 Eylül 1914 tarihli telgrafında 28 Eylül 1914 akşamı talim için Karadeniz'e çıkmak istediğini bildirmişti.¹⁵ Bahriye Nazırı Cemal Paşa, aynı gün verdiği yanıtta 28 Eylül'de Karadeniz'e çıkılmasının uygun olmadığını belirtmişti. Donanmanın Karadeniz'e çıkmasının siyasi bir girişim olduğunu, buna ancak Kabinenin karar verebileceğini ifade etmişti. Bu noktada gerek Bahriye Nezaretinin gerek Başkumandanlık Vekâletinin yetkisinin olmadığını belirterek yanlış bir harekete meydan verilmemesi tavsiyesinde bulunmuştu.¹⁶ Cemal Paşa, böylece Souchon'un talebinin izin makamının kendisi ve Enver Paşa değil, Hükümet olduğunu ifade ederek Almanlar açısından işi zorlaştırmıştı. Hal böyle iken Başkumandanlık Erkan-ı Harbiyesi 14 Eylül 1914'te Yavuz'da Donanma Kumandanı Souchon'a Donanmanın, Perşembe günü Padişahın huzurunda gerçekleştirilecek resmî geçitten sonra Karadeniz'e çıkabileceğini belirtmişti.¹⁷ Kısa süre sonra Cemal Paşa geri adım atmıştı. 24 Eylül 1914'te Amiral Souchon'a çektiği şifreli telgrafta resmî geçitin 30 Eylül 1914 Perşembe günü gerçekleştirileceğini, ondan sonra askerî talim için Karadeniz'e çıkabileceğini ifade etmişti.¹⁸ Enver Paşa ise Souchon'a 6 Ekim 1914 tarihinde bütün donanmanın Karadeniz'e çıkması emrini vermişti. Fakat 10 Ekim 1914 tarihli yeni emiriyle bütün gemilerin değil, ancak eskisi gibi birkaç geminin talim için Karadeniz'e çıkabileceği şeklinde emrini yenilemişti. Bu emir gereği Osmanlı Donanması 12 Ekim 1914 sabahı Karadeniz'e çıkıp geri dönmüştü.¹⁹

Rus savaş gemilerinin Karadeniz'de faaliyet göstermeleri, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırı yapılacağı algısını oluşturmuştu. Bu algının doğmasında Almanların ve Enver Paşa'nın önemli rolü olmuştu. Enver Paşa, 10 Ekim

¹² *ATASE*, 87/528, f. 1-4.

¹³ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Hz.Alpay Kabacalı, İş Bankası Yay., İstanbul 2015, s. 159.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 158.

¹⁵ *ATASE*, 88/871, f. 2-1.

¹⁶ *ATASE*, 87/528, f. 1.

¹⁷ *ATASE*, 88/871, f. 2-2.

¹⁸ *ATASE*, 88/871, f. 2.

¹⁹ *ATASE*, 87/528, f. 1.

1914'te Bahriye Nezaretine gönderdiği telgrafta 23 gemiden ibaret bir Rus filosunun 10 Ekim 1914'te Köstence önünden güneye doğru geçtiğinin haber alındığını bildirmişti.²⁰ Neticede Enver Paşa, Donanma Kumandanı Souchon'a 22 Ekim 1914'te Rus filosuna taarruzu emreden Almanca ve Osmanlıca emiri yazmıştı. Enver Paşa'nın kısa fakat sonucu bakımından çok etkili emri şöyle idi:

"Donanma Kumandanı Amiral Souchon Paşa'ya

*Donanma-i Hümayun Karadeniz'de hâkimiyet-i bahriyeyi kazanacaktır. Bunun için Rus filosunu arayarak Sinop'ta bulursanız ilan-ı harp etmeden ona hücum ediniz.9.8.30"*²¹

Donanma Kumandanı Amiral Souchon, Bahriye Nezaretine çektiği telgrafta 27 Ekim'de Birinci ve İkinci Fırkaların Karadeniz'e çıkacağını bildirmişti.²² 27 Ekim 1914'te bahriye talimi için Donanma Kumandanı Amiral Souchon'un emriyle Osmanlı Donanması Karadeniz'e hareket etmişti. Öğleden sonra Yavuz, Midilli, Hamidiye, Berk-i Sultan, Samsun gibi gemiler Boğazların Rumeli sahiline Kısırkaya önünde demirlemişler. Bütün Türk ve Alman gemi subayları süratle kumandan gemisi Yavuz'a gelmişlerdi. Amiral Souchon gemi kumandanlarına yarınki harekâtı emretmiş, kendilerine hangi görevleri yapacaklarını bildirmişti.²³ Türk kumandanlar, toplantı sonrasında gemilerine döndüklerinde Karadeniz harekâtına katılacak gemilerdeki Alman subaylar, Türk gemi kumandanlarına içerisinde kapalı iki zarf olan bir zarf vermişlerdi. Birincisi 24 Ekim 1914 tarihli olup Cemal Paşa tarafından imzalanmıştı. Mektupta Amiral Souchon tarafından askeri talim için Karadeniz'de bulunduğu sırada vereceği her türlü emre itaat edilmesi istenmişti.²⁴ İkinci zarf Amiral Souchon'a aitti. Gemilerde bulunan Alman zabitanı tarafından verilen her direktife riayet edilmesi emredilmişti.²⁵ Bunlardan başka Alman Süvari Vekillerine, Donanma Kumandanının imzasını taşıyan birer Almanca talimatname verilmiş idi. Talimatnamede Yavuz'un ve diğer gemilerin yapacakları görevler açık şekilde yazılmıştı.²⁶

Amiral Souchon komutasında Osmanlı Donanması Karadeniz'e açılmış, 28/29 Ekim gecesi Rusya'nın Karadeniz sahillerini bombardıman etmişti.²⁷ 29

²⁰ ATASE, 87/528, f. 1-1.

²¹ ATASE, 2663/123, f. 123-8.

²² ATASE, 87/528, f. 1.

²³ ATASE, 87/528, f. 1-5.

²⁴ ATASE, 87/528, f. 1-5.

²⁵ ATASE, 87/528, f.1-4; ATASE, 87/528, f. 1-5.

²⁶ ATASE, 87/528, f. 1-6a.

²⁷ *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Haz. Murat Bardakçı, İş Bankası Yay., İstanbul 2014, s. 42; Edward J.Erickson, *Sizce Ölmeyi Emrediyorum*, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 59-60; Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası(1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006, s. 53; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 601.

Ekim 1914'te Donanma Kumandanı Souchon, Yavuz Zırhlısından Bahriye Nezaretine çektiği telgrafla Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişine sebep olan gelişmeyi bildirmişti. Onun bildirdiğine göre Rus filosu, o gün savaşa başlamıştı. Rus mayın gemisi Pravda ve üç torpido gemisi ile bir kömür gemisi saldırı düşüncesiyle Karadeniz Boğazına doğru hareket etmişti. Bunu fark eden Yavuz, karşı saldırıya geçerek bir mayın gemisini batırarak, kömür gemisine el koymuş, bir gemiyi de önemli derecede hasara uğratmasının ardından Sivastopole limanını bombalamıştı. Ele geçirilen esirler 30 Ekim 1914'te İstanbul'a getirilmişti. Esirlerin ifadesinden Rusların amacının boğazlara mayın dökerek Osmanlı donanmasını mahvetmek olduğu anlaşılmıştı. Ayrıca Novovoriski ve Odesa'da da Ruslara önemli zayıat verilmişti.²⁸

Bahriye Nazırı Cemal Paşa, 29/30 Ekim 1914'te Amiral Souchon'un gönderdiği rapora verdiği yanıtın²⁹ derkenarında Rusları ilk saldıran olarak göstermenin çok iyi olacağını, İtilaf Devletlerine Rusların harekâtını protesto etmek üzere bir resmi yazı dahi gönderilmesi gerektiğini belirtmişti.³⁰ Neticede Osmanlı Devleti hazırlıklarını henüz tamamlamamışken Birinci Dünya Savaşı'na Almanlarla birlikte girmişti. Nitekim bu olay üzerine Rusya 2 Kasım'da, İngiltere ve Fransa 5 Kasım'da, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdi. Osmanlı Devleti de 11 Kasım 1914'te onlara karşı resmen savaş açmıştı.³¹

1. Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nin Savaş'a Girmesine ve Osmanlı-Alman İttifakı'na Bakışı

Mustafa Kemal'in Osmanlı Hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'na girme kararına ve Almanlarla ittifak kurmasına nasıl baktığı tartışmalıdır. Hatırı sayılır derecede kaynak Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine ve Almanlarla ittifak kurmasına karşı olduğu iddiasında bulunmuştur. Şevket Süreyya(Aydemir), *Tek Adam* adlı eserinde, Savaş öncesinde Sofya Ateşemiliterliği görevini yürüten Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifakına daha başlangıçta itiraz ettiğini belirtmiştir.³² Salih Bozok ise Mustafa Kemal Paşa'nın Alman-Türk ittifakı gereği Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanını eleştirdiğini, Almanların Savaş'ı kazanacağına kesinlikle inanmadığını ifade etmiştir.³³ Falih Rıfkı(Atay) ise Mustafa Kemal

²⁸ ATASE, 87/528, f. 1-1.

²⁹ ATASE, 87/528, f. 1-4.

³⁰ ATASE, 87/528, f. 1-1.

³¹ Erik J. Zürcher, *Turkey A Modern History*, I.B.Tauris pub. Newyork, 2007, p.113; Ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C.1, Ankara 1970, s. 81-108.

³² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.1, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999, s. 200-201.

³³ *Milliyet*, 23 Kasım 1979, s. 5; Salih Bozok, Cemil S.Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yay., İstanbul 1985, s. 174.

Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Savaş'a girmesini eleştirmesinin yanı sıra Almanlar ve Almanlarla beraber hareket edeceklerin mağlup olacaklarını da iddia ettiğini ileri sürmüştür.³⁴

Mustafa Kemal Paşa, 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkasının ikinci büyük kurultayında okuduğu Büyük Nutuk'unun hemen başında şu ifadeleri kullanmıştı:

“1919 senesi Mayısınun 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumîye:

*Osmanlı Devleti'nin dâhil bulunduğu grup, Harb-i Umumîde mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekenâme imzalanmış, Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet, yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumîye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler...”*³⁵

Bu kaynaklar gerçekten Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Hükümetinin Savaş'a girmesi ve Almanlarla ittifak yapılmasına karşı olduğunu gösterir mi? Bu kaynaklara göre büyük anlamda evet, bununla beraber söylemlerin tamamı Birinci Dünya Savaşı sürecinden yıllar sonra 1927'den itibaren ileri sürülmüştü. O yıldan önce Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Savaş'a sokulması veya Almanlarla 2 Ağustos 1914 tarihli ittifakın yapılmasına dair kesin bir eleştirisini ortaya koyan veriye rast gelinmemiştir. Bununla beraber Birinci Dünya Savaşı'nın ilerleyen günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Almanların Osmanlı ordusuna hâkimiyet kurmaya çalıştıklarına inandığına ve Alman subaylara karşı şiddetle karşı çıkmasına ve bu konuda Osmanlı makamlarını defaten uyardığına dair bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafları, raporları bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında 2 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki Hükümetinin lider kadrosu bir Alman denizaltısıyla yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştı.³⁶ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından Türkiye'nin pek çok noktası İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti.³⁷ İtilaf Devletleri, ilerleyen günlerde İstanbul Hükümeti nezdinde İttihat ve Terakki yöneticilerinin, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na soktukları gerekçesiyle harp mesulleri olarak yargılanmaları için baskı kurmuşlardı. Özellikle baskı altına aldıkları Damat Ferit Paşa'nın Hükümeti döneminde, çok sayıda İttihatçı, Ermeni olaylarında suistimalleri oldukları gerekçesiyle Divan-ı

³⁴ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yay., İstanbul(Tarihsiz), s. 94; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, Kaynak Yay, İstanbul 2011, s. 57-58.

³⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 1.

³⁶ Hasan Babacan, *Mehmet Talât Paşa*, TTK Yay., Ankara 2005, s. 194.

³⁷ Mustafa Budak, “Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri”, *İlmi Araştırmalar*, 5(1997), s. 84-89.

Harb-i Örfî'de yargılanmış, bir kısmı idama çarptırılmıştı.³⁸ Damat Ferit Hükümeti sonrasındaki Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında da İttihatçıların harp mesulleri olarak yargılanıp cezalandırılmalarına yönelik baskı devam etmişti. Öyle ki Erzurum Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurulan Temsil Heyeti, bu yöndeki baskılar nedeniyle Sivas Kongresi'nde İttihatçı olmadığını ispatlama babasına girmişti. Kongre'ye katılan delegeler İttihatçı olmadıklarına dair yemin etmek zorunda kalmışlardı.³⁹ Kongre'nin sonunda Ali Rıza Paşa Hükümetinden, Temsil Heyetinin yeni adımlar atmasına yönelik çağrılar yapılmıştı. Harbiye Nazırı Mehmet Cemal(Mersinli) Paşa, 9 Ekim 1919'da Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Sivas Kongresi'nin beyannamesinin kendilerine önceden gönderilmemesi nedeniyle beyanname üzerinde değişikliğe gidilemediğini eleştirel bir şekilde hatırlatmıştı. Aşağıdaki dört maddenin değişik vasıtalarla yayımlanmasını istemişti. Zira bu maddelerin yayımlanmasının memleketin yüksek çıkarlarına hizmet edeceğini, içerde ve dışarda bir takım yanlış anlamaların ortadan kalkabileceğini belirtmişti. Temsil Heyetinden yayımlanması istenilen dört madde şunlardı:⁴⁰

1- İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı

2- Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının doğru olmadığı ve sorumlularının aleyhinde isimlerinin belirtilerek bazı neşriyatın yayımlanması ve haklarında kanuni ceza ve takibat uygulanması

3- Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan her çeşit suçların faillerinin kanuni cezadan kurtulmayacakları

4- Seçimlerin serbest yapılması.

Mustafa Kemal Paşa, talepler değerlendirildiğinde Ali Rıza Paşa Hükümetinin, Damat Ferit'in düşüncelerini sürdürdüğünün anlaşılacağını ifade etmişti.⁴¹ Cemal Paşa'nın teklifini Temsil Heyetiyle görüşmüş, çıkan sonucu 10 Ekim 1919'da Cemal Paşa'ya bildirmişti. Dört maddeye verilen yanıtların ilk üçünden, Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve Almanlarla ittifak kurması konusundaki görüşlerine ulaşılabilir. Mustafa Kemal Paşa'nın Temsil Heyeti adına gönderdiği telgrafta birinci maddeye verdiği cevapta, Rumlar, Ermeniler ve İngilizler başta olmak üzere İtilaf Devletlerinin ve onların siyasetlerine alet olan eski Ferit Paşa Kabinesinin milli birliğe yönelik her meşru ve milli girişimleri İttihatçılıkla

³⁸ Uğur Üçüncü, *Milli Mücadele Yıllarında Trabzon'da İttihatçı Bir Sima Kâhya Yahya*, Serander Yay., Temmuz 2015, s. 93.

³⁹ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2008, s. 86.

⁴⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.150; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Vesikalar*, C.3., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1969, s. 1078-1079.

⁴¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 150-151.

suçlamayı bir ilke edinmiş olduklarının herkesçe bilindiğini belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyetinin, milli girişimlerinin ve teşkilatının İttihatçılıkla hiçbir alaka ve ilişkisi olmadığı, kötü niyetliler dışında gerek millet ve gerekse temasta olunan yabancılarca anlaşılmasına rağmen, sırf yanlış anlamaları ve söylentileri ortadan kaldırmak amacıyla Sivas Kongresi'nin birinci oturumunda daha müzakerelere başlanmadan önce bütün delegelere İttihat ve Terakki Fırkasının canlandırılmasına çalışılmayacağına dair yemin ettirildiğini, hatta yemin suretinin de her tarafa yayımlanıp ilan olduğunu ifade etmişti. Bundan başka her fırsatta, özellikle yabancılarla temaslarda bu noktaya özel önem verilerek gerekli beyanat ve açıklamalarda bulunulduğunu ve bulunulmaya devam edileceğini belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa, meselenin özel öneme sahip bulunduğunu belirtmiş ve Temsil Heyetinin görüşünü arz etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Temsil Heyetine göre: Gayrimüslim unsurlar ile İtilaf Devletlerinin siyasi maksatlar altında körükledikleri gelişigüzel İttihatçılık düşmanlığı doğru değildir. İttihatçılar arasında kötü idare ve suiistimalleri ile memleketi harabeye sürükleyen küçük bir hizbin olduğu doğrudur. İşte asıl millet ve Temsil Heyetinin gözünde suçlular bunlardır. İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarından tarafsızlığını muhafaza etmiş, kötülöklere alet olmamış namuslu kişilerin kötü zan altında kalması ve özellikle her millette olduğu gibi iyiyi kötüyü gereği gibi ayırt edemeyen bütün avam kısmının töhmet altında kalması doğru değildir. Ayrıca bu durum memleketin iç asayışı, düzeni ve geleceği itibarıyla da tehlikelidir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa Hükümetinden bu maddeden ne amaçlandığının izah edilmesini istemişti.⁴²

Mustafa Kemal Paşa, ikinci maddeye verdiği cevapta kendisinin ve Temsil Heyetinin meseleye dair şu düşüncelerde olduğunu belirtmişti: Telafisi mümkün olmayan felâketlere ve acı sonuçlara yol açmış olduğundan, Birinci Dünya Savaşı'na katılmamak son derece arzu edilirdi. Bununla beraber buna imkân yoktu. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'na katılmamak silahlı bir tarafsızlığı yani Boğazların kapalı bulundurulmasını gerektirmekteydi. Hâlbuki Türkiye'nin coğrafi konumu, İstanbul'un stratejik vaziyeti, Rusların İtilâf Hükümetleri yanında yer almış olması, Osmanlı Devleti'nin gelişmelere seyirci kalmasına asla uygun değildi. Bundan başka silahlı bir tarafsızlığın devam ettirilmesi için gerekli olan para, silah ve sanayi mevcut değildi. Ayrıca Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'yla ittifak kurmak istese dahi kabul edilme imkânı yoktu. Zira onların gözünde Osmanlı Devleti, Balkan Harbi yenilgisiyle hiçbir askeri kıymetinin olmadığını ispatlamıştı. Bunun için Rusya ile ittifak kurmayı seçerek karşılığında İstanbul'u vaat etmeyi seçmişlerdi. Savaş'a girmeyi bir suç olarak kabul etmek, Türk Milletini dört-beş kişinin oyuncağı halinde saymak, Türkiye lehinde bir fayda sağlamayacaktır. Bunun yerine mert bir şekilde gerçeği söylemek ve kahramanca savaşan Türk Milletinin mağlûbiyetin zorunlu neticelerine katlanmakla beraber hareketinin suç olarak görülmesine ve bu yüzden

⁴² Atatürk, *Nutuk, Vesikalar*, s. 1079-1080.

cezalandırılmasını kabul etmemek en hayırlı bir prensip kabul olunmalıdır. Mustafa Kemal Paşa, Savaş'ın sorumluları hakkında Divan-ı Âli'nin incelemesinden geçmeden Savaş ilanı ile ilgili olarak şu veya bunun aleyhinde suçlamalara kalkışmanın doğru olmayacağını belirtmişti.⁴³

Mustafa Kemal Paşa, üçüncü maddeye verdiği cevapta kendisinin ve Temsil Heyetinin meseleye dair şu düşüncede olduğunu belirtmişti: Savaş sırasındaki kötü idare ortaya çıkarılıp sorumlular cezalandırılmalı, kanunlar herkese eşit, tam bir adalet ve hakkaniyetle olmalıdır. Bunu birçok tartışmalara neden olacak olan kâğıt üzerinde reklâm şeklinde yayınlamaktan ziyade bilfiil tatbik etmek, dosta düşmana göstermek daha uygundur.⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa düşüncelerini Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sokmak ve Almanlarla ittifak kurmakla suçlanan eski İttihat ve Terakki Hükümeti mensuplarından Talat Paşa ile paylaşmıştı. Talat Paşa, 22 Aralık 1919'da Almanya'dan Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazmıştı. Mektubunda, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Temsil Heyetinin ülke dışında faaliyet gösteren eski İttihat Terakki Hükümetinin liderleriyle açıktan ilişki kurmamasının, gizli münasebeti sürdürmesinin uygun olacağını belirtmişti. Öte yandan harp sorumlularının mahkemesi için bir Divan-ı Âli kurulması gerektiğini önermişti. Talat Paşa, bu ifadeyle İtilaf Devletlerinin ve İstanbul Hükümetinin o yöndeki ısrarlı taleplerinin yerine getirilmesiyle⁴⁵ Anadolu hareketinin güçlenmesi adına kendilerinin harp sorumluları olarak yargılanmayı göze almıştı. Mustafa Kemal Paşa ise 20 Şubat 1920'de Talat Paşa'ya yazdığı cevabi mektubunda, Birinci Dünya Savaşı'na girmenin hatta Almanlarla birlikte hareket etmenin zorunlu olduğu görüşünü yinelemişti. Bundan dolayı İstanbul Hükümetinin harp sorumlusu aramasının mantıksız olduğunu ifade etmişti. İstanbul Hükümetinin kendisinden Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'ni sokan İttihat ve Terakki Hükümeti ve Alman taraftarlığı aleyhinde resmen beyanatta bulunmasını talep ettiğini bildirmişti. İstanbul Hükümetine verdiği yanıtta düşüncelerini savunarak talebi reddettiğini ifade etmişti. Hatta o yöndeki görüşlerini yabancılara da aktardığını belirtmişti.⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, düşüncelerini ilerleyen yıllarda da savunmuştu. 22 Nisan 1921'de TBMM'nin açılışının yıl dönümü nedeniyle bir gazeteciye verdiği demeçte Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi ve Almanlarla ittifak kurulmasına dair düşüncelerini aktarmıştı: Mustafa Kemal Paşa, verdiği demeçte Türk Milletini esir etmek isteyen herhangi bir milletin bu arzusundan ayrılıncaya kadar amansız düşmanı olduğunu söylemişti. Bu ifadesini Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar örneğiyle somutlaştırmıştı:

⁴³ *A.g.e.*, s. 1080-1081.

⁴⁴ *A.g.e.*, s. 1082.

⁴⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Kurtuluş Savaşında Talat Paşa İle Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları", *Bellekten*, XLIV/174(1980), s. 318.

⁴⁶ *A.g.m.*, s. 327-328.

“Meselâ: Harb-i Umûmî küre-i arz üzerinde infilâk ettiği zaman vaziyet-i coğrafîye, vekayi-i tarihiye ve muvazenet-i siyasîyenin icbarları karşısında mubafaza-i bîtarafîye adem-i imkân yüzünden Almanların bulunduğu zümreye dahil olduk; Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükümetimize kadar girdiler: Bunların bepsini boş gördük; Fakat Almanlardan bâzuları haysiyet ve isiklâlimizi muhil vaz u tavur almaya başladıkları dakikadan en evvel ve hemen, hiçbir kayıt ve şarta bakmaksızın ruban ve hattâ fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzünden idi ki Harb-i Umûmînin cereyanı içinde bir seneye yakın bir zaman bu hareketimin mürevvici olmayanlarla muhalif ve mubasım vaziyette kaldım...⁴⁷.”

Görüleceği üzere ilk zamanlarda Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'na girişinin ve Almanlarla ittifak yapılmasının zaruretine inanmıştı. Bununla beraber ilerleyen yıllarda 1927'den itibaren Mustafa Kemal Paşa, rakibi olarak görmeye başladığı İttihatçıları itibarsızlaştırma adına İttihat Terakki Hükümetinin Osmanlı Devleti'ni Almanlarla birlikte Birinci Dünya Savaşı'na soktukları ve Savaş sonrasında vatani bırakıp kaçtıkları yönünde politik söylemde bulunmuştu. Onun bu söylemi, Falih Rıfkı, Salih Bozok, Şevket Süreyya gibi çağdaşı veya sonraki dönem yazarlarının kaynaklarında yinelenerek zikredilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi ve Almanlarla ittifak kurulması hakkındaki düşünce karmaşasına yanıt bulduktan sonra Birinci Dünya Savaşı sürecinde Alman subaylarıyla ilişkisi nasıl olmuştur? Onlarla sorun yaşamış mıdır? Almanların Birinci Dünya Savaşı sürecindeki rollerini nasıl değerlendirmiştir? Bu soruların cevaplarını aramak için Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa takip edilmeye çalışılacaktır.

2. Mustafa Kemal'in Çanakkale Cephesinde Alman Subaylarına Bakışı

Savaş'ın başlamasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Alman ordusuna ve Alman subaylarına bakışının netleştiği görülmektedir. O, Enver Paşa'nın aksine daha Savaş'ın başlangıcında Alman ordusunun harbi kazanabileceğine şüpheyle bakmıştı. Sofya Ateşemiliteri iken 4 Eylül 1914'te Bulgaristan'dan Tevfik Rüştü(Aras) Bey'e gönderdiği mektupta Alman ordusunun Batı ve Doğu Cephelerinde Fransa ve Rusya ile savaşmak zorunda kalmasının Alman ordusunun durumunu zorlaştıracağını yazmıştı.⁴⁸ Almanların Batı Cephesinde Fransız Cephesini bir türlü yaramaması onun Almanya'nın Savaş'ı kaybedeceği endişesini artırmıştı.

⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1337/24 Nisan 1921, No: 167, s. 1, *Atatürk'ün Söylerv ve Demeçleri*, C.3, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. 31.

⁴⁸ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 181-182.

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte askeri görev talebinde bulunmuştu. Bu talebi kabul görmüş önce Birinci Tümen Kumandanlığına tayin edilmişse de görülen lüzum üzerine ardından 19 Tümen Kumandanlığına getirilmişti.⁴⁹ Görevine başlamadan hemen önce, 5. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede Sanders Paşa, Mustafa Kemal'e hala Bulgarlar Savaşı'na girmeyecekler mi? Sorusunu yöneltmişti. Mustafa Kemal, Bulgarların Alman ordusunun başarılı olacağına kanaat getirecek deliller görmedikçe veya harp kendi topraklarına temas etmedikçe Savaşı'na girmeyeceklerini belirtmişti. Bu cevap üzerine Sanders sinirlenmiş, sağ yumruğunu sıkıp yukarı kaldırarak, Bulgarlar hala Alman ordusunun başarısına güvenmiyorlar mı? Sorusunu yöneltmişti. Mustafa Kemal Paşa hayır yanıtını vermişti. Sanders, bu konuda kendisinin hangi fikirde olduğunu sorduğunda Mustafa Kemal, Bulgarları haklı bulduğunu söyleme cesaretini göstermişti.⁵⁰ Sanders Paşa ile yaşadığı bu ilk anlaşmazlığa ilerleyen günlerde yenileri eklenmişti.

Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesinde 19. Tümen Kumandanı olarak görev yapmıştı. 18 Mart 1915 deniz zaferinden sonra düşmanın karadan saldıracağı haber alınmıştı. 5. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa, düşmanın Bolayır civarından saldıracağı kanaatiyle büyük kuvvetleri orada toplatmıştı. Mustafa Kemal ise düşmanın ya Kabatepe ya da Seddülbahir'den karaya çıkacağını düşünmüştü. Gerçekten de düşman 25 Nisan 1915'te Seddülbahir ile Arıburnu'ndan saldırıya geçmişti. Arıburnu civarında onları ilk karşılayan ve durduran Mustafa Kemal kuvvetleri olmuştu.⁵¹ Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesinde düşmanın karaya çıktığı yeri tespit edemeyen Liman von Sanders'i eleştirmişti. 3 Mayıs 1915'te Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya gönderdiği mektupta, Sander Paşa'nın "*bizi, bizim ordularını, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığını*" savunmuş, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat aldığını belirtmişti. Sanders'in böylece düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırdığını ifade etmişti. Mustafa Kemal, buna rağmen denizden karaya çıkan düşman kuvvetlerini art arda püskürtmeyi başardığını haber vermişti. Enver Paşa'ya Alman subaylar hakkında şu uyarıda bulunmuştu:

"Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çarpınmayacağına şüpheli olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kati surette temin ederim. Bizizat buraya

⁴⁹ BOA, İ.HB, 163/1333; BOA, BEO, 4323/324225; BOA, BEO, 4324/324280; BOA, İ.HB, 165/1333; BOA, BEO, 4333/324934.

⁵⁰ Atay, *Çankaya*, s. 98-99; Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 211; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 60-61.

⁵¹ Atay, *Çankaya*, s. 101.

teşrif eder, umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim."⁵²

Mustafa Kemal, mahiyetindeki Alman subaylarını⁵³ da eleştirmişti. Bunlardan biri Kurmay Binbaşı Reimond'dur. Reimond, 5. Ordu Kumandanı Sanders tarafından 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak gönderilmişse de Mustafa Kemal tarafından kabul edilmemişti. Mustafa Kemal, Kurmay Başkanı olarak İzzettin Bey'le çalışmaya devam etmişti. Buna rağmen 27 Nisan 1915'te Tümene katılan Reimond'dan başka alanlarda istifade etmeye çalışmıştı. Mustafa Kemal, verdiği emirlerin hiçbirini layıkıyla yerine getiremeyen Reimond'un hiçbir işe yaramayacağını ve kendisinin başka bir göreve tayin edilmesini Kolordu Kumandanlığına bildirmişti. Reimond bir süre daha gündüzleri gelip geceleri gitmek suretiyle birlikte kaldıktan sonra, Genel Karargâh tarafından kendisine Asya Grubunda vazife verilerek 19. Tümen'den uzaklaştırılmıştı.⁵⁴

Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesindeki başarılarının mükâfatı olarak yarbaylıktan albaylığa terfi etmişti.⁵⁵ Liman von Sanders Paşa, cepheyi bölerek kuzey kısmı Anafartalar Grubu olarak adlandırmış, kumandanlığına Mustafa Kemal'i getirmişti.⁵⁶ Mustafa Kemal, bu görevi, Sanders Paşa'nın isteksiz ve alaycı bir şekilde kendisine verdiğini iddia etmişti.⁵⁷

Öte yandan Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı İzzettin(Çalışlar) Bey'in günlüklerinden anlaşıldığına göre Çanakkale Cephesinde Mustafa Kemal ile Liman von Sanders Paşa arasında başka ciddi anlaşmazlıklar da yaşanmıştı. Bunlardan biri 11. Tümen'de Topçu Binbaşı Hamdi Bey ile Grup Topçu Komutanı von Berg arasında yaşanan bir münazaa üzerinedir. Hamdi, von Berg'in emirlerini reddetmesi üzerine Divan-ı Harbe verilmişti. Mustafa Kemal, buna izin vermemiş ve Hamdi'yi himaye etmişti. Öyle ki 4 Kasım 1915'te Liman von Sanders Paşa Hamdi'yi talep etmesine rağmen Mustafa Kemal, onu göndermemişti.⁵⁸ Bir diğer anlaşmazlık Mustafa Kemal'in 11. Tümen ve 16.

⁵² İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19(1990), s.96-97; Mektubun orijinali ve çevirisi için bkz. Aydemir, *Emir Paşa*, C.3, s. 238-241.

⁵³ Öyle ki Mustafa Kemal'in, bir süre sonra kumandanlığına getirileceği Anafartalar Grubunda 51 Alman subay Türklerle silah arkadaşlığı yapmıştı. Bu Gruptaki Almanların toplam sayısı yaklaşık 700'ü bulmuştu. Bkz. Carl Mühlman, *Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları*, Çev. Sedat Umran, Timaş Yay., İstanbul 1998, s. 140.

⁵⁴ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.1, Kaynak Yay, İstanbul 2011, s. 232.

⁵⁵ Aydemir, *Emir Paşa*, C.3, s. 242.

⁵⁶ Mühlman, *Çanakkale Savaşı*, s. 137.

⁵⁷ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 61-62; Atay, *Çankaya*, s. 104; Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 227.

⁵⁸ Ahmet Esenkaya, "Binbaşı İzzettin Bey'in Günlüğü ve Mustafa Kemal Bey", *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler*, Ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale 2015, s. 152.

Kolordu karargâhlarında bulunan Alman subaylarının fazla olduğunu gerekçe göstererek Holman'ı 11. Tümen'den uzaklaştırmasıdır. Liman von Sanders Paşa, bundan gücenerek bir daha Anafartalar Grubu'na Alman subay göndermeyeceğini resmen bildirmişti.⁵⁹ Mustafa Kemal ile Liman von Sanders ve üst komutanlar arasındaki bir anlaşmazlık da Çanakkale Savaşı'nın son zamanlarında yaşanmıştı. Çanakkale Cephesinde savaşlar taarruzlardan siperlere dönmüştü. Mustafa Kemal, düşmanın çekileceğinden şüphe etmemekteydi. Bu nedenle genel bir saldırı ile düşmanı denize dökmeyi teklif etmişse de talebi kabul görmemişti.⁶⁰ Kurmay Başkanı İzzettin Bey'in günlüklerine göre Mustafa Kemal, İngiliz kuvvetlerini tespit etmek üzere keşif taarruzları yapılmasını emrettiği ve Grupça icrasına teşebbüs edildiği halde Liman von Sanders Paşa birinci emre muhalif olmuştu. İkinci emre de karşı çıkarak Grubun hareketini tenkit etmişti. Mustafa Kemal buna karşılık Mareşal Liman von Sanders'in davranışını kabul etmemişti. İzzettin Bey bu gelişme üzerine Liman von Sanders Paşa'nın Mustafa Kemal'in karargâhına gelerek onu dolaylı yönden eleştirdiği bilgisini not etmiştir:⁶¹

“Müşir Paşa bugün bizim karargâh önüne kadar geldi. Yanına Pertev gitti. Pertev'e yolların düzensizliğinden şikâyet etti, dedi ki “Kemal Bey villa yapacağına yolları yaptırsaydı.”

İzzettin Bey, Liman von Sanders Paşa'nın bu sözleriyle yine “küçüklük” gösterdiğini ifade etmiş, bu gelişmelerin iki komutan arasında büyük bir yanlış anlama ve soğukluk doğurduğunu ve Mustafa Kemal'in raporlu olarak İstanbul'a gitmesine sebebiyet verdiğini ifade etmişti.⁶² Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesinin bir sebebi de Enver Paşa, Çanakkale'ye geldiğinde Mustafa Kemal'i ziyaret etmemesi idi. Bu durum Mustafa Kemal'i ziyadesiyle üzmüş, 10 Aralık 1915'te görevinden istifa etmişti. Liman von Sanders Paşa, Mustafa Kemal'e saygı göstererek istifayı hava değişimine çevirmişti.⁶³ Liman Paşa, Enver Paşa'ya çektiği telgrafta Mustafa Kemal'in çok başarılı bir kumandan olduğunu belirtmişti. İstifasına gerekçe olarak Enver Paşa'nın kendisini ziyaret etmemesini gösterdiğini bildirmişti. Bunun üzerine Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek yanlış anlamayı gidermeye çalışmıştı.⁶⁴

3. Mustafa Kemal'in Doğu Cephesinde Alman Subaylarına Bakışı

Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesinden sonra Doğu Cephesinde görevlendirilmişti. Doğu Cephesinde, önce 15. Kolordu, ardından 16. Kolordu

⁵⁹ A.g.m., s. 152.

⁶⁰ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 248.

⁶¹ Esenkaya, “Çanakkale Muharebesinin İdaresi”, s. 152

⁶² A.g.m., s. 152.

⁶³ Atay, *Çanakkale*, s. 107.

⁶⁴ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 239-241; Aydemir, *Enver Paşa*, C.3, s. 246-247

ve nihayet 2. Ordu Kumandanlığı vazifelerini deruhte etmişti.⁶⁵ Doğu Cephesinde Mustafa Kemal'in Alman subaylarına bakışını ortaya koyan bir gelişme Mart 1916'da Diyarbakır'da yaşanmıştı. Mustafa Kemal'in komutasında bulunan 16. Kolordu karargâhında görevli Topçu Kaymakamı von Berg Bey, Başkumandanlıktan birkaç Alman zabiti ve bir Alman doktor istemişti. Başkumandan Vekili adına Erkan-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) General Friedrich Bronsart von Schellendorff, 2. Ordu Kumandanlığına 26 Mart 1916'da gönderdiği bir yazıda, talep edilen Alman zabitlerinin ve doktorun gerekli olup olmadıklarını ve ne amaçla istenildiklerinin kendilerince bilinmediğini ifade ederek durum hakkında uygun araştırmanın yapılmasını istemişti.⁶⁶ Bunun üzerine 27 Mart 1916'da "*gayet mabremdir*" kaydıyla 2. Ordu Kumandanlığından Şevket imzasıyla Diyarbakır'da 16. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e bir telgraf çekilmişti. Telgrafta, Mustafa Kemal'den, Topçu Kaymakamı von Berg'in taleplerinin gerekli olup olmadığı ve ne amaçla Alman subaylarının ve doktorun istenildiği hakkındaki düşünceleri sorulmuştu.⁶⁷ 16. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal'in Diyarbakır'dan 27 Mart 1916'da verdiği yanıt değerlidir. Mustafa Kemal, Kaymakam von Berg'in yanında Süvari Binbaşı Welsch Bey olduğu halde henüz Halep'ten teçhizatıyla Resulayn'a hareket ettiğini, Kolordudaki ihtiyaçları tespit edebilecek konuma sahip bulunmadığını ifade etmişti. Kolordusunda Alman subaylara ihtiyaç olmadığını, hatta von Berg ve Welsch'in kendileri için yük olduğunu belirtmiş, von Berg'in Alman subayları talebindeki amacının o muhitte kendi ortaklarını çoğaltmak olduğunu yazmıştı:

*"Ve Bence Alman zabitine katiyen lüzum yoktur. Hatta von Berg ve Welsch Beyler dahi katiyetle ve gayrinafi' birer yük olmaktan başka bir hizmete yaramadıkları von Berg Bey'in Alman zabitini talep etmekteki maksadı bu muhitte kendi müşâriklerini çoğaltmak olacaktır."*⁶⁸

Mustafa Kemal devamında, gelecekteki askeri harekâta Alman subaylarının rolünün ve sayısının artırılarak ordunun yönetimine daha fazla karışmak istediklerini belirtmiş, doktoru da sadece kendi şahısları için talep etmiş oldukları görüşünü savunmuştu.⁶⁹ 2. Ordu Kumandanlığı, Mustafa Kemal'in düşüncelerini 16 Mart 1916'da Başkumandanlık Makamına iletmişti. Ayrıca Alman zabitine gerek olup olmadığının mahallinde yapılacak incelemelere göre bildireceği ifade edilmişti.⁷⁰

⁶⁵ BOA, İHB., 171/1333; BOA, BEO, 4366/327424; BOA, İHB., 173/1333; BOA, BEO, 4370/327705; BOA, İ.DUİT, 154/40

⁶⁶ ATASE, 2663/123, f. 6.

⁶⁷ ATASE, 2663/123, f. 123-6a.

⁶⁸ ATASE, 2663/123, f. 7.

⁶⁹ ATASE, 2663/123, f. 7.

⁷⁰ ATASE, 2663/123, f. 8.

Öte yandan Mustafa Kemal, Doğu Cephesinde önemli askeri başarılar elde etmişti. Bitlis ve Muş'u Ruslardan kurtarma başarısını gösterdiğinden üçüncü rütbeden Osmanlı nişanıyla ödüllendirilmişti.⁷¹ 1 Nisan 1916'da bir sene kıdem zammıyla rütbesi albaylıktan Tuğgeneralliğe yükseltilmişti.⁷²

4. Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye Cephesinde Alman Subaylarına Bakışı

Mustafa Kemal Paşa, Doğu Cephesinden sonra 3 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Gurup Kumandanı Mareşal Eric von Falkenhayn'ın emrinde Suriye Cephesinde 7.Ordu Kumandanlığına tayin edilmişti⁷³. Bu yeni görevinde Falkenhayn ile sürekli anlaşmazlık yaşamıştı. Görev yerine gitmeden hemen önce Falkenhayn'ın kendisini kazanma adına bir girişimde bulunduğunu ileri sürmüştü. Mustafa Kemal Paşa'ya göre 7. Ordu Kumandanlığı için İstanbul'dan hareketinden önceki gün, Falkenhayn bir Alman subayıyla kendisine ufak sandıklar içinde altınlar göndermişti. Altınların ordunun ihtiyacı için gönderildiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, Alman subayına onları kendisine değil Levazım Reisine götürmesi gerektiğini söylemişti. Alman subayının, sandıklardaki altınların ordu ihtiyacı için kullanılacak para olmadığını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, durumu anlamış ve sandıklar içerisindeki altınların miktarını tespit ettirerek Falkenhayn'a götürülmesi için senet imzalayıp vermişti.⁷⁴ Mustafa Kemal Paşa, sandıkların Levazım Dairesinde, senedin de Falkenhayn'ın gizli kasasında birkaç ay beklediğini belirtmişti. 7. Ordu Kumandanlığından ayrıldıktan sonra yerine vekil bıraktığı Ali Rıza Paşa'ya sandıkları teslim ettiğini, senedi de yaverleri Cevat Abbas(Güler) ve Salih(Bozok) Beylerle aldığını ifade etmişti.⁷⁵ Böylece Mustafa Kemal Paşa, daha görev yerine gitmeden Falkenhayn ile anlaşmazlık yaşamıştı.

Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Kumandanı görevindeyken, sadece Falkenhayn'la değil, Menzil Müfettişi General Friedrich Kress von Kressenstein ile de uyum içerisinde çalışmamıştı. 24 Ağustos 1917'de Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına gönderdiği yazıda, Kress'in Gazze'nin Fetan Aşireti şeyhi Hacim ile bir sözleşme yapmasını eleştirmişti. Sözleşmeyi iç siyaset ve gelecek açısından zararlı bulduğunu, birçok aşiretten yalnız bir tanesiyle anlaşılmasının diğerlerinin şiddetli tepkilerine neden olabileceği uyarısında bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre çeşitli makamların şeyhlerle ayrı ayrı ilişki kurmaları yanlıştı. Yerel güç odaklarıyla Osmanlı Devleti'nin hangi makamının irtibat kurulması uygun görülüyorsa süratle bildirilmesini istemişti.⁷⁶

⁷¹ BOA, İ.TAL., 508/1334.

⁷² BOA, BEO, 4406/330440.

⁷³ BOA, İ.DUİT, 155/53; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.82, Belge No: 1778-1779, Ekim 1982, s.1-8.

⁷⁴ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 276-277.

⁷⁵ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 277.

⁷⁶ *Milliyet*, 27 Kasım 1979, s. 5; Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yay., İstanbul 1980, s. 115.

Mustafa Kemal Paşa'nın Alman subaylarına yaptığı eleştirileri her geçen gün artmıştı. 15 Eylül 1917'de Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Falkenhayn'a gönderdiği telgrafta, bazı çekincelerini bildirmişti.⁷⁷ 20 Eylül 1917'de Enver Paşa'ya gönderdiği ülkenin genel durumuna dair izlenimlerini ortaya koyan raporunda ise Falkenhayn ve diğer Alman subaylarını sert bir şekilde eleştirmişti. Raporunda Müttefiklerin askeri güç yoluyla İtilaf Devletlerini barışa zorlamalarının artık söz konusu olmadığını, Almanların özellikle stratejik idareyi "geliniz bizçi mağlup ediniz" esasına dayandığını iddia etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Suriye ve Filistin Cephesinde Alman subaylarının Osmanlı kumandanlarının emrine verilmesinin vatanın çıkarları için gerekli olduğunu savunmuştu. General Kress'in kendisinin, Falkenhayn'ın ise Cemal Paşa'nın emrine verilmesini istemişti. Böylece devlet nazarında bütün dâhili ve siyasi kuvvetleri kontrol edecek en yüksek sorumlu "memleketin bir öz evladı" olacak, Falkenhayn ise bir askeri kumandan vaziyetinde kalacaktı. Mustafa Kemal Paşa, Suriye'nin tamamının Falkenhayn'ın emrine verilmemesi fikrini savunmakla Almanları kırmak ve onların Osmanlı Devleti'ne askeri malzeme yardımlarına engel olmak anlayışında bulunmadığını belirtmişti. Bununla beraber şunları da ifade etmişti:⁷⁸

*"İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber kurtulmak zaruri ise de, Almanların bu zaruretten ve harbin uzamasından istifade ederek bizçi sömürge şekline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetinin karşısındayım."*⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Hükümeti idarecilerinin en azından Bulgarlar kadar bağımsız hareket etmelerinin gerekliliği düşüncesini savunmuştu. Almanlardan ayrı ve bağımsız olmasının gösterilmesi halinde Almanların, Osmanlı Devleti'ni Bulgaristan'dan daha itibarlı göreceğini ifade etmişti. Almanların askeri yardımının kesilmemesi adına onlara sürekli fedakârlıkta bulunmanın olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmişti. Fedakârlık yapıldıkça Almanların bunu suiistimal ederek Osmanlı Devleti'nden yeni isteklerde bulunacakları uyarısında bulunmuştu.⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın çevresine, her vesilede Alman olduğunu ve öncelikle Alman çıkarını düşünceğini söyleme cesaretinde bulunduğunu belirtmişti. Bu sözleri sarf eden kişinin Suriye'de yüzbinlerce Türk askerinin hayatı için karar verme mevkiinde bulunan bir kumandanın olduğu düşünülürse durumun Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına aykırılığını anlamanın çok kolay olduğunu ifade etmişti. Falkenhayn'ın diğer zararlı faaliyetlerini raporunda şöyle yazmıştı:

⁷⁷ *Bundesarchiv*, N 131/5, 15.

⁷⁸ *Yeni Gün*, 15 Teşrin-i Evvel 1335/15 Ekim 1919, No: 208, s. 2.

⁷⁹ *Yeni Gün*, 15 Teşrin-i Evvel 1335/15 Ekim 1919, No: 208, s. 2.

⁸⁰ *Yeni Gün*, 15 Teşrin-i Evvel 1335/15 Ekim 1919, No: 208, s. 2.

“Falkenhayn geldiği günden beri aşiretlerin reislerine Alman teğmenleri göndererek doğrudan doğruya temas kurmaktadır ve Araplar, Türklere düşmandır, biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz. Sözünü bizzet bana, bir Ordu Kumandanına sarf etmiştir. Irak harekâtının uygulanamaz olduğunu kendisi daha ilk günden beri anlamıştır. Irak harekâtını, memleketi yerleşmesi için vesile olarak gördü. Hakikatte ideali, bütün Arabistan’ı Alman idaresine almak. Nütekim planının ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyla değişince Sina cephesinde bir taarruzu söz konusu etti. İki ay sonra taarruz veya müdafaa mı lazım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceği, herkes gibi onun gözünde de açıktır. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan’ın idaresi altına girmesi için bir cazibe vesilesinden başka bir şey değildir. İki ay sonra ahval, taarruza elverişsiz olup, bütün kuvvetlerle Filistin’in müdafası mümkün olursa General Falkenhayn’ın dünyaya ve memleketimize karşı en büyük başarıyı kazanmış şekilde ortaya çıkacağına şüphe yoktur. Fakat bu halde hükümet ve memleket takviyesi şartı şöyle dursun, memleket tümüyle bizim elimizden çıkarak bir Alman sömürgeci haline girmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn, bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu’dan getirdiğimiz son Türk kanlarını kullanmış olacaktır”⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, dört gün sonra 20 Eylül tarihli raporuna ek göndermişti. Ek raporunda Sina Cephesine yapılacak harekâtın nasıl olması gerektiğini ve Falkenhayn ile arasındaki görüş farklılığını not etmişti. Rapora göre, Mustafa Kemal Paşa, savunma için Sina Cephesine bir grup ve iki ordu karargâhının sığmayacağını, Falkenhayn’a iletmesine karşın Falkenhayn’ın kendisine sevk ve idare şeklinin taarruz olacağını ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa, mevcut ve takviye kuvvetlerinin sadece bir kumandaya tabî olmasını zaruri bulmuştu. Cephenin kumandasını kendisinin yapabileceğini bu tecrübeyi Arıburnu ve Anafartalar’daki zaferleriyle elde ettiğini belirtmişti.⁸²

Raporunun dördüncü bölümünde kesin kanaatini ifade etmişti. Ona göre, Sina Cephesi için gerekli olan ihtiyaçlar gizlenmekte, Osmanlı Devleti aldatılmaktadır. General Falkenhayn’ın, bir Osmanlı kumandanının emrine verilmeyeceği anlaşılmıştı. Kress Paşa, Sina harekâtı için geri hizmetlerin bir Alman kurmayına teslim edilmesini, Rayak’tan güneye kadar bütün demiryolu işinin doğrudan Almanların idaresine bırakılmasını zorunlu göstermektedir. General Falkenhayn’ın Mayıs’tan beri Suriye Cephesinde görev yapması vatan savunmasına ciddi zararlar vermişti. Arabistan savunması için 5 yaz ayı heba edilmişti. Falkenhayn’ın neden olduğu siyasi zararların engellemesi imkânı bulunamamıştı. Falkenhayn, Osmanlı Genel Kurmayının emirlerini ve kendisinin uyarılarını önemsememişti. Mustafa Kemal Paşa, raporunda Falkenhayn’a ne askeri ne de siyasi açılardan güvenilebileceğini belirtmişti.⁸³ Vatanın çıkarlarıyla birlikte kendi şeref ve yeteneğinin de aşağılanacağından

⁸¹ *Yeni Gün*, 15 Teşrin-i Evvel 1335/15 Ekim 1919, No: 208, s. 2.

⁸² Uluğ İğdemir, *Birinci Dünya Savaşında Atatürk’le Mareşal Falkenhayn Arasında Çıkan Anlaşmazlığa Dair Yeni Belgeler*, *Belleten*, XXXIII/132(1969), s. 507-508.

⁸³ *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.2, Kaynak Yay, İstanbul 2011, s. 128.

dolayı vatana hizmet edemeyecek hale geldiğini, ya Falkenhayn'ın Sina cephesinden alınıp, Sina'nın savunmasının yalnız 7. Ordu Kumandanlığına verilmesini ya da kendisinin istifa edeceğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, talebine acilen cevap verilmesini aksi takdirde kendisinin Falkenhayn'a görevini sürdüremeyeceğini bildireceğini ifade etmişti.⁸⁴

Yıldırım Orduları Kumandanı Falkenhayn'ın ordulardaki yeni düzenlemesiyle 7. Ordu etkisiz hale getirilmişti.⁸⁵ Bu durumla alakalı olarak Falkenhayn'ın Kurmay Başkanı Albay von Dommes ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan bir görüşme tartışma yaratmıştı. Dommes, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişti. Görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya "bizi terk etmek istediğinizde üzülüyorum" ifadesinde bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa ise böyle bir şeyi düşünmediğini kendisine söylemişti. Konuşma sırasında 7. Ordu'nun kaldırıldığını, dolayısıyla bir vazife bulmanın zor olduğunu söylemişti. Cephedeki birlikleri Kress Paşa'nın kumanda edeceğini, kendisine ise yalnız 19 ve 20. Tümenlerin kaldığını hatırlatmıştı. Mustafa Kemal Paşa, iki tümenin bir ordu değil kolordu olduğuna dikkat çekince bunu Dommes de onaylamıştı. Mustafa Kemal Paşa, bir kolorduya kumanda edemeyeceğini ifade etmişti. Dommes bu ifadeyi Falkenhayn'a Mustafa Kemal Paşa'nın Sina Cephesinde bir ordunun kumandanı olarak görev almada tereddüt gösterdiği şeklinde aktarmıştı. Bunun üzerine Falkenhayn Mustafa Kemal Paşa'ya durumu sormuştu. Mustafa Kemal Paşa, Dommes ile yaptığı görüşmeyi anlatmış, şimdiye kadar olduğu gibi hiçbir zaman tayin edildiği görevlerde isteksiz olmadığını, Sina Cephesinde gerçek bir orduyu kumanda etmeye her zaman hazır bulunduğunu belirtmişti.⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa ile başta Falkenhayn olmak üzere Alman subayları arasında anlaşmazlık sürerken 20 Eylül ve ek raporlardaki teklifler Enver Paşa tarafından kabul edilmemişti.⁸⁷ Mustafa Kemal Paşa bu gelişme üzerine Falkenhayn ve Enver Paşa ile yeniden yazışmalara başlamıştı. Halep'ten 3 Ekim 1917'de Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mareşal Falkenhayn'a 8 maddeden oluşan 5 sayfalık Almanca rapor göndermişti. Raporunda cephedeki işleyişe dair eleştirilerini, yerli güçlere dair mütalaalarını aktarmıştı.⁸⁸ 7 Ekim 1917'de ise Falkenhayn'a ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya çektiği telgraflarla 7. Ordu Kumandanlığı görevinden istifa ettiğini bildirmiş,⁸⁹ kendi deyimiyle asi bir kumandan olarak İstanbul'a dönmüştü.⁹⁰

⁸⁴ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.2, s. 128-129.

⁸⁵ İğdemir, "Birinci Dünya Savaşında Yeni Belgeler", s. 511.

⁸⁶ A.g.m., s. 514-515.

⁸⁷ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 275.

⁸⁸ *Bundesarchiv*, N 131/5, 15-19.

⁸⁹ Borak, *Atatürk'ün Özel Mektupları*, s. 100-102.

⁹⁰ Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 275.

5. Mustafa Kemal Paşa'nın Veliabt Vahdettin'le Almanya Ziyareti

Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Kumandanlığından istifa ettikten sonra İstanbul'a dönmüştü. O sırada Veliabt Vahdettin'in mahiyetinde Almanya'ya gitmekle görevlendirilmişti. Alman Genel Karargâhını ve Alman Cephelerini ziyaret etmek amacıyla düzenlenen seyahat 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918 tarihleri arasında kapsamıştı.⁹¹ Mustafa Kemal Paşa, seyahat sürecinde Veliabt Vahdettin'i, Almanlara dayanarak kesin bir zafere ulaşılacağı fikrinin mantıksız olduğu yönünde ikna etmeye çalışmıştı.⁹² 19 Aralık 1917'de Mustafa Kemal Paşa ve Veliabt Vahdettin'in mahiyeti, Alman Genel Karargâhının bulunduğu Bad Kreuznach kasabasına gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Karargâhta İmparator II. Kayzer Wilhelm, Mareşal Paul von Hindenburg, General Erich Ludendorff ve diğer Karargâh komutanlarıyla tanışmıştı.⁹³ Veliabt Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'yı İmparator II. Wilhelm'e takdim ettiğinde, İmparator, Anafartalar Grup Kumandanı olarak kendisini tanıdığını ifade etmişti. Kayzer Wilhelm, Veliabt Vahdettin'i Almanya'ya yaklaştırmaya çalışmışsa da Veliabt, Mustafa Kemal Paşa'nın da etkisiyle Almanya'ya ve Alman ordusuna karşı eleştirilerini ve şüphelerini Kayzer'e söyleme cesaretini sergilemişti.⁹⁴ Wilhelm, Veliabt ve mahiyetini akşam yemeğine kabul etmişti. Yemekte Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Hindenburgla bir görüşme fırsatı bulmuştu. Hindenburg, askeri raporlara dayanarak takviye birlikleriyle Suriye'de durumun düzeltildiğini ifade etmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, raporların gerçeği yansıtmadığını, Suriye'de işlerin düzeltilemediğini belirtmişti.⁹⁵

20 Aralık 1917'de Türk heyeti Strasburg'a gelmiş, öğleden sonra güneybatdaki Fransız sınırı yakınlarındaki Alman siperlerini ziyaret ederek akşam Strasburg'a dönmüştü.⁹⁶ 21 Aralık 1917'de Mustafa Kemal Paşa ve heyet Colmar'daki Alman Karargâhını ve siperlerini ziyaret etmiş, cephede Alman subaylarıyla konuşarak incelemelerde bulunmuştu.⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa, Cephede Alman subaylarının haritalar ve krokiler vasıtasıyla teorik anlatımlarla gerçeği kendilerinden sakladıklarına inandığından bizzat ateş hattına gidip durumu Alman subaylarından öğrenmişti.⁹⁸ Bu arada bir gece Alsas Valisinin davetine iştirak etmişti. Vali, konuşma sırasında Ermenilerin çok iyi niyetli insanlar olduklarını, Türklerin Ermenilere karşı feci saldırılarda bulduklarını, Ermenilerin bu saldırılara maruz kalacak işler yapmadıklarını söylemişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Valiyi şu ifadelerle eleştirmişti:

⁹¹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 103.

⁹² *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 37.

⁹³ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 104.

⁹⁴ Atay, *Çankaya*, s. 122-123; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 36, 38.

⁹⁵ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 40.

⁹⁶ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 104.

⁹⁷ *A.g.e.*, s. 104.

⁹⁸ Atay, *Çankaya*, s. 123; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 41.

“Ervela sizden şunu anlamak istiyorum: Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddi manevi tek mil mevcudiyetini mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğunu iddia eden ve bu mevcudiyeti ihya etmek için dünyayı aldatmaya çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?”⁹⁹

Vali söylediklerinin tamamen duyduklarından ibaret olduğunu, herhangi bir siyasi maksadı bulunmadığını ifade etmek zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa ise kendilerinin buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, müttefikleri Alman ordusunun gerçek durumunu anlamaya geldiklerini ve bunda da muvaffak olduklarını belirtmişti.¹⁰⁰ Heyet, 22 Aralık'ta Essen'deki ağır silah üreten Krupp Fabrikalarını ziyaret etmiş,¹⁰¹ 23 Aralık'ta Berlin'e gelmişti. Mustafa Kemal Paşa ve heyet burada 10 gün kalmıştı.¹⁰² Mustafa Kemal Paşa, Almanya ziyaretinin tecrübesiyle Veliht Vahdettin'e bir teklifte bulunmuştu. Almanya'daki İmparator, Veliht ve Prenslere her birinin belirli işlerde görev aldıklarından yola çıkarak Veliht Vahdettin'e aynı şekilde hareket etmesi çağrısında bulunmuştu. Vahdettin, ne yapabileceğini sorduğunda, İstanbul'a gider gitmez Boğazların korunmasıyla görevli Liman von Sanders'in komutasındaki Beşinci Ordu Kumandanlığını istemesini, kendisinin de erkân-ı harbiyesi olacağını ifade etmişti. Vahdettin ise bu kumandanlığı kendisine vermeyeceklerini belirtmişse de Mustafa Kemal Paşa yine de talep etmesi önerisinde bulunmuştu.¹⁰³ 1 Ocak 1918'de Veliht Vahdettin ve mahiyetindeki heyet İstanbul'a hareket etmiş, 4 Ocak'ta İstanbul'a varmıştı.¹⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa, sol böbreğinde oluşan rahatsızlığın tedavisi için önce Viyana'ya ardından doktorların tavsiyesiyle Karlsbad'a gitmişti.¹⁰⁵

6. Mustafa Kemal Paşa Yeniden Suriye Cephesinde

Mustafa Kemal Paşa yurt dışında tedavisini sürdürürken Veliht Vahdettin Padişah olmuştu. İstanbul'dan gelen çağrı üzerine Mustafa Kemal Paşa vatana dönmüş ve Padişah Vahdettin'le görüşmüştü. Görüşmesinde hemen Başkumandanlığı üzerine almasını, her şeyden önce orduya hâkim olmasını teklif etmişse de Padişah Vahdettin öneriyi kabul etmemişti.¹⁰⁶ Padişah Vahdettin, daha sonra yanında iki Alman generali olduğu halde Mustafa Kemal Paşa'yı bir kez daha huzuruna davet etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Alman generalleri çıktıktan sonra görüşmeyi arzulamışsa da Padişah aksine onların yanında konuşmayı istemişti. Padişah, Alman generallerine Mustafa Kemal Paşa'yı çok takdir ettiği bir kumandan olarak tanıtmıştı. Mustafa Kemal Paşa'yı

⁹⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, s. 43.

¹⁰⁰ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, s. 37.

¹⁰¹ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 104.

¹⁰² *A.g.e.*, s. 104.

¹⁰³ Atay, *Çankaya*, s. 123-124; Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, s. 44.

¹⁰⁴ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 104.

¹⁰⁵ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, s. 45.

¹⁰⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, s. 45-46.

Suriye Kumandanlığına tayin ettiğini haber vermiş, o bölgeleri düşman eline geçirmemesini kendisinden istemişti. Ardından Alman generallere dönerek, Mustafa Kemal Paşa'nın dediklerini yapabileceğini ifade etmişti.¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa böylece daha önce Falkenhayn'ın komutasında istifa ettiği 7. Ordu Kumandanlığını yeniden kabul etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın yerine tayin edilen¹⁰⁸ Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Liman von Sanders Paşa için “çok bürmet ettiğim bu kişi” tabirini kullanmakla¹⁰⁹ beraber Çanakkale’de olduğu gibi bu Cephede de onunla fikir ayrılıklarına düşmüştü. Mustafa Kemal Paşa, yeni görevine başlayalı on beş gün olmamışken Kurmay Başkanı her zaman olduğu gibi o günün raporlarını getirmişti. Mustafa Kemal Paşa, bir İngiliz esirinin ifadesinden yola çıkarak İngilizlerin bütün cephede bir iki gün içinde genel taarruza kalkışacakları kanaatine ulaşmıştı. Bunun üzerine İngilizlerin 19 Eylül 1918 akşamı genel taarruz yapacağını bildiren bir muharebe emri hazırlamış bunu da Liman von Sanders Paşa’ya göndermişti. Liman von Sanders Paşa, emri gülümseyerek karşılamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Liman von Sanders Paşa’nın bu tavrını emri basit bulmak şeklinde yorumlamıştı. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa, verdiği emrin gereğini yapmış, mahiyetindeki kuvvetleri hazırlamıştı. Gerçekten de 19/20 Eylül gecesinde İngilizlerin top ateşleri başlamıştı. Kısa süre içinde Osmanlı ordusu yarılmış İngilizler, Cephede hızla ilerlemişti. Şam’daki kuvvetlerde emir komuta dağılmıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Liman von Sanders Paşa ile görüşmeler yapmış, ondan orduyu Halep’te toplaması emrini vermesini istemişti. Liman von Sanders Paşa kendisinin neticede bir yabancı olduğunu, bu emri Mustafa Kemal Paşa’nın vermesinin daha uygun olacağını, Kazım Paşa(Diyarbakırlı)’yı da ikna etmek gerektiğini ifade etmişti. Yapılan toplantıda hepsi fikir birliğine varmış ve emir çıkarılmıştı.¹¹⁰ Emir gereği kuvvetler Halep’te toplanmıştı.

Bu sırada Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’na devam edemeyeceğini kabul etmişti. İtilaf Devletlerine Ateşkes teklifi götürmüştü. Teklifin kabul edilmesiyle birlikte yapılan müzakereler neticesinde Osmanlı Devleti’yle İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918’de 24 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi yapılmıştır.¹¹¹ Mütareke gereği Osmanlı ordusunda hizmet eden diğer Alman kumandanları gibi Liman von Sanders’in Türkiye hizmeti bitmişti. Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına Mustafa Kemal Paşa tayin edilmişti.¹¹²

¹⁰⁷ Atay, *Çankaya*, s. 126-127; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 48-49; Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 284.

¹⁰⁸ *ATASE*, 134/237, f. 5.

¹⁰⁹ *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 50.

¹¹⁰ Atay, *Çankaya*, s. 128-130; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 50-53.

¹¹¹ Mondros Mütarekesi müzakereleri ve Antlaşmanın maddeleri için bkz. Rauf Orbay, *Cebennem Değirmeni*, C.1, Emre Yay, İstanbul 1993.

¹¹² Aydemir, *Tek Adam*, C.1, s. 288; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.3, s. 57; Atay, *Çankaya*, s. 132-133.

Mustafa Kemal Paşa, kısa sürecek Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı görevinde Almanlarla yeni problemler yaşamıştı. Mütareke gereği Alman ve diğer Müttefik subayları ve erleri bir ay içerisinde vatanlarına döneceklerdi. Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1918'de Adana'dan 2. Ordu Kumandanlığına verdiği emirde ülkelerine dönmekte olan, dört seneden beri birlikte savaşılan Alman ve Avusturya subayları ve erlerine her türlü yardım ve kolaylığın sağlanmasını, Türk misafirperverliğinin her vesile ile gösterilmesini, eşya ve malzeme devir teslimlerinde yanlış anlamalara meydan verilmemesini istemişti.¹¹³ Hal böyle iken Alman subaylar eşya ve malzeme teslimlerinde sorun çıkarmışlardı. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın bazı tedbirler almasını beraberinde getirmişti. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de bağlı birlik merkezlerine gönderdiği emirde Almanların binek ve yük otomobillerini benzin dökerek yaktıklarının, bıraktıkları malzemeyi tahrip ettiklerinin, haberleşme hatlarını bozduklarının anlaşıldığını bildirmişti. Bunları engellemek için her kumandan, her menzil memuru sorumluluk alanında bulunan Alman malzemelerine el koyacaklar, hiçbir şeyin tahrip edilmesine izin vermeyecekler, özellikle otomobilleri buldukları yerlerde teslim alacaklar, malzemeleri tahrip edenleri tutuklayacaklardı. Öte yandan Adana Hat Kumandanı ve Müfettişi demiryolu hattı üzerindeki bütün sanayi imalat yerlerini ve tünelleri koruyacaktı. En son hareket edecek Alman Demiryolu Bölüğü Kumandanına, eğer en küçük bir tahribe meydan verilirse yollarda bulunan bütün Alman trenlerinin durdurularak içindekilerin savaş esiri sayılacakları tebliğ edilecekti.¹¹⁴

Sonuç

Çalışmada önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Her şeyden önce Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olması ve Almanya ile ittifak kurulmasına nasıl baktığına dair tartışmalara yanıt bulunmuştur. Buna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Savaş'a girilmesi ve Almanlarla ittifak kurulmasına karşı olduğuna dair kaynakların 1927 sonrasında kaleme alındığı ve politik amaçla yazıldığı dikkati çekmektedir. 1927 yılına kadarki söylemlerinden yola çıkıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı İttihat ve Terakki Hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmasının ve Almanya ile ittifak kurmasının bir zorunluluğun sonucu olduğu görüşünü savunduğuna ulaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin zaferlerinde ve yenilgilerinde Alman subaylarının rolüne bakışına dair önemli tespitlere ulaşılmıştır. Savaş sürecinde Alman subayların kilit noktalara getirilmesini şiddetle eleştirmiştir. Savaştığı cephelerde komutası altında ve mahiyetinde bulunduğu Alman subayların neredeyse tamamıyla sorunlar yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın

¹¹³ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995, s. 4.

¹¹⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.28, Vesika: 738, Haziran 1959.

kaybedilmesinde Alman subayların önemli rolleri olduğunu, özellikle Suriye Cephesindeki yenilginin en önemli sorumluluğunu Falkenhayn'a yüklemiştir. Savaş sürecinde Alman subaylarını bir yük olarak görmüş, kilit noktalardan alınmaları gerektiğini savunmuştur. Onların Türk kumandanların emrinde ve kontrolünde hizmet ettirilmelerinin doğru olacağına inanmıştır. Aksi takdirde Osmanlı Devleti'ni Alman İmparatorluğunun çıkarları uğruna sömürge gibi kullanmak istediklerini ileri sürmüştür.

Türk subaylarıyla Alman subaylarının ilişkilerinin sorunlu olduğuna şahit olmuştur. Kendisinin dışında diğer Türk subaylarının da Alman subaylarıyla fazlasıyla anlaşmazlıklar yaşadıklarına dair örnekler ortaya koymuştur. Bunun en önemli sebebinin Alman subaylarının Türk askerlere karşı tahakküm kurmaya çalışmak olduğu görüşünü savunmuştur. Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı Alman subayların önünü açan en önemli kişi olmakla suçlamıştır. Alman subayların Türk subayları ve askerleri üzerinde tahakküm kurma çabasının ise Türk-Alman askerleri arasında zararlı bir çekişmeyi beraberinde getirdiğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türk ordusunda hizmet gören Almanlar, Osmanlı topraklarındaki mücadelelerini içselleştirememişlerdir. Çünkü onlar her şeyden önce Almandılar ve Almanya'nın çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu Alman kumandanların alenen dile getirdiklerini örneklerle göstererek defaten somutlaştırmıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

- ATASE*, 134/237, f. 5.
ATASE, 2663/123, f. 123-6a.
ATASE, 2663/123, f. 123-8.
ATASE, 2663/123, f. 6.
ATASE, 2663/123, f. 7.
ATASE, 2663/123, f. 8.
ATASE, 87/528, f. 1.
ATASE, 87/528, f. 1-1.
ATASE, 87/528, f. 1-4.
ATASE, 87/528, f. 1-5.
ATASE, 87/528, f. 1-6a.
ATASE, 88/871, f. 2.
ATASE, 88/871, f. 2-1.
ATASE, 88/871, f. 2-2.
BOA, BEO, 4366/327424.
BOA, BEO, 4370/327705.
BOA, BEO, 4406/330440.
BOA, DH.ŞFR, 44/29.
BOA, HR.MA, 1105/41.
BOA, HR.SYS, 2097/1.8, lef. 28-29.
BOA, İ.DUİT, 154/40.
BOA, İ.DUİT, 155/53.
BOA, İ.HB., 171/1333.
BOA, İ.HB., 173/1333.
BOA, İ.TAL, 508/1334.
BOA, İ.HB, 163/1333.
BOA, BEO, 4323/324225.
BOA, BEO, 4324/324280.
BOA, İ.HB, 165/1333.

BOA, BEO, 4333/324934.

Bundesarchiv, N 131/5, 15-19.

2. Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Yeni Gün.

3. Kitap ve Makaleler

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yay.,12. Baskı, Ankara(Tarihsiz) .

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S.82, Belge No: 1778-1779, Ekim 1982.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk, Vesikalar*, C.3., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1969.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.1, Kaynak Yay, İstanbul 2011.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.2, Kaynak Yay, İstanbul 2011.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.3, Kaynak Yay, İstanbul 2011.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.3, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

ATAY Falih Rifki; *Çankaya*, Pozitif Yay., İstanbul(Tarihsiz) .

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.3, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Tek Adam*, C.1, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999

BABACAN Hasan; *Mehmet Talât Paşa*, TTK Yay., Ankara 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılabı Tarihi*, C.2, K.4, Ankara 1952.

BORAK, Sadi; *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yay., İstanbul 1980.

BOZOK, Salih; Cemil S.Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yay., İstanbul 1985.

BUDAK Mustafa, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri", *İlmi Araştırmalar*, 5/(1997), s. 81-105.

ÇOLAK, Mustafa; *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası(1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006.

ERICKSON Edward J.; *Sizce Ölmeyi Emrediyorum*, Kitap Yay., İstanbul 2011.

- ESENKAYA, Ahmet; “Binbaşı İzzettin Bey’in Günlüğü ve Mustafa Kemal Bey”, *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler*, Ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak, Çanakkale 2015, s. 143-162.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C.1, Ankara 1970.
- GOLOĞLU, Mahmut; *Sivas Kongresi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2008.
- Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Haz. Murat Bardakçı, İş Bankası Yay., İstanbul 2014.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.28, Vesika: 738, Haziran 1959.
- İÇDEMİR, Uluğ; Birinci Dünya Savaşı'nda Atatürk'le Mareşal Falkenhayn Arasında Çıkan Anlaşmazlığa Dair Yeni Belgeler”, *Bellekten*, XXXIII/132(1969), s. 505-525.
- GÖRGÜLÜ, İsmet; “Atatürk'ün ‘Arıburnu Muharebeleri Raporu’ ve ‘Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe’ Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19(1990), s. 93-118.
- KOCATÜRK, Utkan; *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.
- KON, Kadir; *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre Yay., İstanbul 2013.
- MÜHLMAN, Carl; *Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları*, Çev. Sedat Umran, Timaş Yay., İstanbul 1998.
- ONAR, Mustafa; *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995.
- ORBAY, Rauf; *Cebennem Değirmeni*, C.1, Emre Yay, İstanbul 1993.
- PAŞA, Cemal; Hatıralar, Hz.Alpay Kabacalı, İş Bankası Yay., İstanbul 2015
- TEKELİ İlhan, Selim İlkin; “Kurtuluş Savaşında Talat Paşa İle Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları”, *Bellekten*, XLIV/174(1980), s. 301-345.
- UÇAROL, Rifat; *Siyasi Tarih*, Der Yay., 9. Baskı, İstanbul 2013.
- ÜÇÜNCÜ Uğur; *Millî Mücadele Yıllarında Trabzon'da İttihatçı Bir Sima Kâhya Yahya*, Serander Yay., Temmuz 2015.
- WOLF, Klaus; Gelibolu 1915, *Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı*, Çev.Eşref Bengi Özbilen, İş Bankası Yay., İstanbul 2014.
- ZÜRCHER; Erik J.; *Turkey A Modern History*, I.B.Tauris pub. Newyork, 2007.